

Προκόπης Παπαστράτης

Ιστορικός - Πάντειο Παν/μιο

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΣΣΔ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Στόχος της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει την πολιτική της Σ. Ένωσης απέναντι στην Ελλάδα στη διάρκεια του Β' παγκόσμιου πολέμου. Στη διάρκεια της ομιλίας αυτής δεν είναι δυνατόν παρά να επισημανθούν τα κυριότερα σημεία αυτής της πολιτικής και να επιχειρηθεί μια συνοπτική προσέγγισή της μέσα στο πλαίσιο των εξελίξεων στη Ν.Α. Ευρώπη κατά την περίοδο αυτή.

Ο ερευνητής του θέματος αυτού έχει να αντιμετωπίσει σοβαρότατες ελλείψεις όσον αφορά τις διαθέσιμες πηγές. Άμεσες πρωτογενείς πηγές, τα ελληνικά και σοβιετικά κρατικά αρχεία παραμένουν ακόμα κλειστά. Επιπλέον το προσωπικό αρχείο του Εμ. Τσουδερού, που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου, ελάχιστα έγγραφα για τη Σ. Ένωση περιέχει και αυτά αναφορές του εκεί πρεσβευτή Αθ. Πολίτη. Γενικότερα όμως, η σοβιετική ιστοριογραφία για την περίοδο αυτή δε δείχνει σημεία ανανέωσης από την αρχή της δεκαετίας του 1970, όταν εμφανίζονται οι πρώτες μελέτες με κύριο στόχο να αντικρούσουν την κριτική για την πολιτική που ακολούθησε η Σ. Ένωση τον πρώτο χρόνο του πολέμου¹. Κατά συνέπεια και οι αναφορές σε ειδικότερα θέματα όπως οι εξελίξεις στην Ελλάδα, είναι ιδιαίτερα πενιχρές και περιορίζονται σε ενθουσιώδεις μεν, πλὴν όμως σύντομες περιγραφές της αντίστασης του ελληνικού λαού στον άξονα.

Το αποτέλεσμα είναι ότι για ένα τόσο σημαντικό για την Ελλάδα θέμα, η έρευνα αναγκάζεται να στηριχθεί σε βρετανικές και αμερικανικές πηγές. Οι αναφορές όμως στην Ελλάδα στις συνομιλίες Άγγλων και Αμερικανών με τους Σοβιετικούς είναι περιορισμένες. Γεγονός που οφείλεται στο μικρό ειδικό βάρος της, σε συνδυασμό με τη σταδιακά αυξανόμενη βρετανική πεποίθηση ότι η Ελλάδα ανήκει στη δική της σφαίρα επιρροής.

1. V. Trukhanovsky, *British Foreign Policy during the World War II, 1939-1945* (Moscow, Progress, 1970). V. Trukhanovsky, *Anthony Eden* (Moscow, Progress, 1984). A. A. Gromyko, B. W. Ponomarev, *Soviet Foreign Policy Vol. I, 1917-1945* (Moscow, Progress 1981). G. Deborin, *Secret of the Second world War* (Moscow, Progress, 1971).

Αυτό έχει ως άμεσο αντίκτυπο τη μειωμένη πληροφόρηση που μπορεί έμμεσα να αντληθεί από τις πηγές αυτές σχετικά με τις σοβιετικές προθέσεις για την Ελλάδα. Εκεί θα πρέπει να αναζητηθεί η απροθυμία των ερευνητών να εξετάσουν το θέμα αυτό. Κατά συνέπεια η σχετική ιστοριογραφία αποτελείται ουσιαστικά από ένα περιορισμένο αριθμό άρθρων από όπου η ελληνική συμβολή απουσιάζει².

Με βάση τις ανωτέρω ελλείψεις στις πηγές, η χρησιμοποίηση ενός ανέκδοτου κειμένου για το συγκεκριμένο αυτό θέμα, με ενσωματωμένο σημαντικό αρχειακό υλικό, οπωσδήποτε συμβάλλει στην έρευνα της περιόδου. Το μέγεθος αυτής της συμβολής θα εξετάσουμε αμέσως παρακάτω.

Πρόκειται για την προσωπική μαρτυρία του Αθανασίου Πολίτη, πρεσβευτή της Ελλάδας στη Σοβιετική Ένωση την περίοδο 1942-1947. Το κείμενο που θα μας απασχολήσει καλύπτει την περίοδο μέχρι και την απελευθέρωση της Ελλάδας και αποτελείται από 1178 δακτυλογραφημένες σελίδες. Στηρίζεται στο ανέκδοτο προσωπικό του ημερολόγιο και την τρέχουσα υπηρεσιακή αλληλογραφία — τηλεγραφήματα και αναφορές — εκτεταμένα αποσπάσματα της οποίας παραθέτει.

Στην προσπάθειά του να ενημερωθεί και αντιμετωπίζοντας την τεκμηριωμένη πλέον αδράνεια των ελληνικών κυβερνήσεων εξορίας και στον τομέα αυτό, απευθύνεται στους συναδέλφους του στο Λονδίνο, στην Ουάσινγκτων και κυρίως στην Άγκυρα. Το αποτέλεσμα είναι ότι το υλικό που παραθέτει υπερκαλύπτει κατά πολύ το μάλλον μετριόφρονα τίτλο τον οποίο δίνει στο κείμενό του, «Αποστολή στη Μόσχα-Απομνημονεύματα». Όπως τονίζει, και στον πρόλογό του «εθεώρησα καθήκον μου να αναφέρω τα γεγονότα ως τα αντελήφθην τότε, εντός μιας ειδικής ατμοσφαιρας και από της διπλωματικής σκοπιάς της Μόσχας». Το κείμενό του δηλαδή και η δική μου προσπάθεια να το παρουσιάσω, εντάσσεται κατά τεκμήριο στο χώρο της διπλωματικής ιστορίας, ένα τομέα που μόνο ο μαρξισμός πλέον τον συναγωνίζεται στην περιφρόνηση με την οποία αντιμετωπίζεται από συναδέλ-

2. Matthias Esche «Η πολιτική της ΕΣΣΔ για την Ελλάδα κατά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο» στο Χ. Φλάϊσερ, Ν. Σβορώνος (επιμ.) *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία - Κατοχή - Αντίσταση*. (Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989) σσ. 553-562.

—Elisabeth Barker «Greece in the Framework of Anglo-Soviet relations 1941-1947» στο Marion Sarafis (ed.) *Greece: From Resistance to Civil War* (Spokesman, Nottingham 1980) pp. 15-31. Ελληνική έκδοση: Μάριου Σαράφη (επιμ.) *Εισαγωγή Νίκος Σβορώνος. Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο πόλεμο*. (Νέα Σύνορα, Αθήνα 1982).

—A. Resis, «The Churchill-Stalin Percentages Agreement *American Historical Review*, Vol. 83, 1978, σ. 368-387.

—P. G. Holdich «A policy of Percentages? British Policy and the Balkans after the Moscow Conference of October 1944». *The International History. Review IX*, I.

φους ιστορικούς και μη. Μέχρις ότου όμως η glasnost επικρατήσει και στα αρχεία του Σοβιετικού Υπουργείου Εξωτερικών, η εξέταση της Σοβιετικής πολιτικής απέναντι στην Ελλάδα παίρνει μια ελληνοκεντρική θεώρηση εφ' όσον τα κείμενα του Αθ. Πολίτη είναι τα μόνα στοιχεία που διαθέτουμε προς το παρόν για το θέμα αυτό.

Ο πόλεμος βρίσκει τον Αθ. Πολίτη πρεσβευτή στην Ιαπωνία. Τίθεται σε περιορισμό και αναχωρεί μετά από αρκετούς μήνες μέσα στα πλαίσια μιας ανταλλαγής διπλωματών. Τέλη Σεπτεμβρίου 1942 φθάνει στο Κάιρο όπου εντελώς παρεπιπτόντως, όπως ο ίδιος αναφέρει, πληροφορείται ότι η Κυβέρνηση αποφάσισε να τον τοποθετήσει πρεσβευτή στη Σοβιετική Ένωση. Αρχές Φεβρουαρίου 1943 μετά από δίμηνη αναγκαστική παραμονή στην Τεχεράνη, αναλαμβάνει τη διεύθυνση της Ελληνικής Πρεσβείας στο Kuibishev, χωρίς καμία υπηρεσιακή ενημέρωση και οπλισμένος με όσες μεταφράσεις των έργων του Λένιν και του Τρότσκι μπόρεσε να βρεί στην Αίγυπτο.

Το Kuibishev, πάνω στην αριστερή όχθη του Βόλγα και σε απόσταση 500 περίπου μιλίων νοτιοανατολικά από τη Μόσχα, είναι το κέντρο της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Ρωσίας. Εκεί έχουν μεταφερθεί πολυάριθμες σοβιετικές υπηρεσίες και διπλωματικές αποστολές μετά από την έναρξη της γερμανικής επίθεσης κατά της Μόσχας. Η πολεμική κατάσταση, η γεωγραφική θέση του Kuibishev αλλά το κυριότερο, η γενικότερη προδιάθεση των Σοβιετικών απέναντι στους κανόνες της παραδοσιακής διπλωματίας, οπωσδήποτε δε συνηγορούν υπέρ της επιτυχημένης εξάσκησης των καθηκόντων των ξένων διπλωματών. Πόσο μάλλον όταν δεν υπάρχει διαμορφωμένη πολιτική να προωθηθεί απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, όπως έχει διαπιστώσει ο Αθ. Πολίτης ήδη κατά τη σύντομη παραμονή του στο Κάιρο. Γεγονός που δεν πρέπει να μας εκπλήσσει αδικαιολόγητα, γιατί ανάλογη διαπίστωση έχουν κάνει και υπηρεσιακοί παράγοντες στο Foreign Office, σε υπηρεσιακό τους σημείωμα τονίζουν ότι η Κυβέρνηση Τσουδερού στερείται πολιτικής γενικώς και φαίνεται ότι περιμένει καθοδήγηση από το Foreign Office στο θέμα αυτό.

Αν η στάση αυτή απέναντι στην Αγγλία υπαγορεύεται από κατανοητό, πλην όμως αδικαιολόγητο δέος, η αντίστοιχη στάση της Ελληνικής Κυβέρνησης απέναντι στη Σοβιετική Ένωση πρέπει να οφείλεται σε αδιαφορία ή όπερ και χειρότερο σε εσκεμμένη αδράνεια μήπως προκληθεί αγγλική αντίδραση από μία τυπική διπλωματική ενέργεια όπως η αποστολή πρεσβευτή σε μία θέση που παραμένει κενή για αρκετούς μήνες. Οπωσδήποτε όμως η διακοπή των σχέσεων με την εξόριστη κυβέρνηση που αποφασίζει η Σ. Ένωση στις αρχές Ιουνίου 1941 και η ανάκληση αυτής της απόφασης μετά

την εκδήλωση της γερμανικής επίθεσης εναντίον της, έχει επηρεάσει τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης³.

Η επίδοση των διαπιστευτηρίων του Αθ. Πολίτη και η συνομιλία του με το Μολότωφ στα μέσα Φεβρουαρίου 1943, συμπίπτει με αλληπάλληλες και σημαντικές νίκες του σοβιετικού στρατού⁴. Η ατμόσφαιρα μεγάλης εγκαρδιότητας και αμοιβαίου θαυμασμού που κυριαρχεί στις συναντήσεις αυτές του Αθ. Πολίτη με τη σοβιετική πολιτική ηγεσία, εκδηλώνεται παράλληλα με το αυξανόμενο ενδιαφέρον που αρχίζει πλέον να δείχνει η Σοβιετική Ένωση για τις εξελίξεις στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια ειδικότερα. Μέχρι τότε το σοβιετικό ενδιαφέρον περιοριζόταν σε άρθρα στον τύπο (Πράβδα 26 Σεπτεμβρίου 1942) τα οποία απεικόνιζαν με ακρίβεια την κατάσταση στην κατεχόμενη Ελλάδα. Ταυτόχρονα όμως και λόγω των στρατιωτικών επιχειρήσεων, όπως τόνιζαν, συνεχιζόταν η μετατόπιση των Ελλήνων του Καύκασου προς την Ασία, πρακτική που είχε εγκαινιασθεί την εποχή των εκκαθαρίσεων του Στάλιν⁵.

Οι συνθήκες λοιπόν είναι ευνοϊκές για τον Αθ. Πολίτη ή τουλάχιστον ευνοϊκότερες από την εποχή του προκατόχου του Π. Πιπινέλη ο οποίος πέραν των ακραίων πολιτικών του πεποιθήσεων διηύθυνε την πρεσβεία κατά τη διάρκεια της γερμανικής προέλασης όταν οι προτεραιότητες της Σ. Ένωσης ήταν ως γνωστόν διαφορετικές. Αντίθετα ο Αθ. Πολίτης αναλαμβάνει να παρακολουθήσει τη σοβιετική πολιτική, να προβάλλει τις ελληνικές θέσεις και να καταγράψει τις εξελίξεις σε μία περίοδο που στο συμμαχικό στρατόπεδο μακροχρόνιοι πολιτικοί στόχοι αρχίζουν να επικρατούν απέναντι στις άμεσες στρατιωτικές προτεραιότητες.

Το γεγονός ότι ο Αθ. Πολίτης είναι επιπλέον και δόκιμος ιστορικός, ήδη γνωστός έξω από τον κλάδο του από μία σειρά έργων του για την Αίγυπτο, τα οποία είναι και σήμερα απαραίτητο συμπλήρωμα της σχετικής ιστοριογραφίας, είναι αυτονόητο ότι τον καθιστά πλέον κατάλληλο για το ρόλο αυτό, από ένα απλό διπλωμάτη που παρακολουθεί τις διεθνείς σχέσεις⁶. Ο Αθ. Πολίτης δεν έχει ψευδαισθήσεις σχετικά με τις δυνατότητες ενός

3. A. Zapantis, *Greek-Soviet Relations 1917-1941*. (East European Monographs, Boulder 1982) σ. 494-97.

4. Στις 2 Φεβρουαρίου 1943, άφιξη του Α. Πολίτη στο Kuibishev, παραδίδεται ο von Paulus στο Stalingrad, στις 8 Φεβρουαρίου οι Σοβιετικοί ανακτούν το Kursk, στις 14 του ίδιου μήνα καταλαμβάνουν το Rostov. Στις 15 Φεβρουαρίου ο Α. Πολίτης επιδίδει τα διεπιστευτήριά του' δυο ημέρες πριν έχει γίνει δεκτός από τον Molotov.

5. Β. Π. Παπαδάκη, *Διπλωματική ιστορία του Ελληνικού πολέμου 1940-1945*, (Αθήνα 1957) σ. 250.

6. Βλέπε ενδεικτικά. Α. Politis, *Les rapports de la Grèce et de l'Égypte pendant la règne du Mohamed Aly (1833-1849)*. Roma 1935.

πρέσβυ μικρής ή και μεγάλης χώρας να εκτελέσει τα καθήκοντά του σε μια χώρα με ιδιαίτερη ευαισθησία στον έλεγχο των πληροφοριών όπως είναι η Σοβιετική Ένωση. Παρ' όλα αυτά συνδυάζοντας κάθε δυνατή πληροφορία από ποικίλες πηγές με τα συμπεράσματα που συνάγει από τις συνομιλίες που έχει με τους Μολότωφ και Βιζίνσκυ και τους λοιπούς αρμόδιους του Λαϊκού Επιτρόπου Εξωτερικών Υποθέσεων επιτυγχάνει να παρουσιάσει την πολιτική της Σ. Ένωσης απέναντι στην Ελλάδα όπως διατυπώνεται την περίοδο αυτή.

Με βάση τις γνώσεις που έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας οι ελλείψεις του κειμένου του Αθ. Πολίτη όσον αφορά τις σημαντικότερες αποφάσεις είναι εμφανείς. Είναι όμως και ενδεικτικές της συμπεριφοράς μιας μεγάλης δύναμης. Την ίδια αντιμετώπιση και για τα ίδια θέματα επιφυλάσσουν οι Βρετανοί αρμόδιοι στους Έλληνες πρωθυπουργούς την περίοδο αυτή, που υποτίθεται ότι χαίρουν της απολύτου εμπιστοσύνης τους. Πληροφορίες για την εσωτερική κατάσταση και το αντιστασιακό κίνημα στην Ελλάδα, την άφιξη και το ρόλο των βρετανών αξιωματικών εκεί, την απόφαση να μη γίνει συμμαχική απόβαση στα Βαλκάνια και τη σοβιετική συγκατάθεση σ' αυτό, τις συνομιλίες στη Μόσχα που καταλήγουν στη «συμφωνία των ποσοστών», δεν παρέχονται ούτε από τους Βρετανούς ούτε από τους Σοβιετικούς συμμάχους μας. Εξάλλου η συχνότητα συναντήσεων των Τσουδερού και Παπανδρέου με τον Εδεν δεν είναι μεγαλύτερη από εκείνη του Αθ. Πολίτη με το Μολοτον.

Το βασικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ο Αθ. Πολίτης εντάσσει όλη τη δραστηριότητα του αλλά και το πρίσμα μέσα από το οποίο αναλύει κάθε πληροφορία που εμπίπτει στην αντίληψή του, είναι η διεθνής θέση της Ελλάδας στο ευρύτερο πλαίσιο των μεταπολεμικών συσχετισμών στα Βαλκάνια. Άμεση συνάρτηση με αυτό έχει η μεταστροφή της σοβιετικής πολιτικής την οποία και αναμένει. Συγκεκριμένα σε ποιο σημείο στην πολεμική προσπάθεια της Σ. Ένωσης θα υπεισέλθουν πολιτικές σκοπιμότητες και τι αντίκτυπο θα έχουν στα Βαλκάνια και ειδικότερα στην Ελλάδα. Μέσα στο πλαίσιο αυτό ο Αθ. Πολίτης εντάσσει τις εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας οι οποίες και όταν δεν προβάλλονται με σειρά υπομνημάτων, διακοινώσεων και άλλων συναφών ενεργειών, πάντοτε παραμένουν το τελικό σημείο αναφοράς των ενεργειών της ελληνικής κυβέρνησης.

Οι δύο βασικές παράμετροι που ο Αθ. Πολίτης παρακολουθεί συνεχώς και με εμφανή αγωνία — όπως προκύπτει από το κείμενό του — είναι η Τουρκία και η Βουλγαρία η στάση των οποίων αλλά κυρίως η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων απέναντί τους εξετάζεται και ελέγχεται στο μέτρο

του δυνατού⁷. Και στο τελευταίο αυτό θέμα το οποίο θεωρεί αναπόσπαστα συνδεδεμένο με τη Σοβιετική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα η συμβολή του είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική.

Εξετάζοντας τα γεγονότα της περιόδου εκείνης από μια απόσταση μισού αιώνα προκαλεί, ίσως απορία η αναγωγή των εθνικών διεκδικήσεων σε κύριο θέμα της πολιτικής της ελληνικής κυβέρνησης εξορίας ακόμα και όταν αυτή συνειδητοποιεί, κάπως καθυστερημένα είναι αλήθεια, τα τρέχοντα και τραγικά προβλήματα της κατεχόμενης Ελλάδας. Ενδεικτικό αυτής της νοοτροπίας είναι ότι επιπλέον των «κλασικών» διεκδικήσεων συζητείται ευρύτατα η πρόταση να εποίκηθούν οι εχθρικές αποικίες της Β. Αφρικής. Η πρόταση αυτή, απόηχος της συζήτησης του μεσοπολέμου περί βιωσιμότητας, αντλεί οπωσδήποτε επιχειρήματα από τον κατοχικό λιμό. Η αντίληψη αυτή που συναντάται και στο κείμενο του Αθ. Πολίτη φαίνεται ότι είναι διαδεδομένη την εποχή αυτή, με εξαίρεση το Σεφέρη ο οποίος έχει βέβαια το ελαφρυντικό ότι είναι ποιητής.

Η αντίδραση της Σ. Ένωσης στο θέμα των εθνικών διεκδικήσεων καθορίζεται από τα γενικότερα συμφέροντά της στη περιοχή. Για το ζήτημα της Β. Ηπείρου η αντίδρασή της είναι διακριτικά ευνοϊκή όπως προκύπτει από σειρά ενεργειών της. Επιπλέον στα μέσα του Οκτωβρίου 1943 ο σοβιετικός υφυπουργός εξωτερικών Κορνέϋτσουκ συμφωνεί με τον Έλληνα πρεσβευτή ότι δε συμφέρει στη Σοβιετική Ένωση να αφήσει την Αλβανία να συνεχίσει να χρησιμεύσει ως θύρα εισόδου της Ιταλίας στα Βαλκάνια (Πολ. σ. 298-99). Τονίζει επιπλέον ότι αν και τίποτα δεν μπορεί ακόμα να αποφασισθεί επί του προκειμένου, εντούτοις η Σοβιετική κυβέρνηση θα έχει όλα αυτά υπόψη στο Συνέδριο της Ειρήνης⁸. Οι ενέργειες αυτές της Σ. Ένωσης αποτελούν σαφείς ενδείξεις ότι την περίοδο αυτή τουλάχιστον, έχει διαφορετική γνώμη για το θέμα αυτό από ότι στο τέλος του πολέμου. Και στο θέμα της Δωδεκανήσου ο Αθ. Πολίτης πιστεύει ότι η σοβιετική στάση είναι ευνοϊκή, απουσιάζουν όμως οι έμμεσες έστω δηλώσεις στο ζήτημα αυτό όπως στην περίπτωση της Β. Ηπείρου. Ο ανασταλτικός παράγων πρέπει να αναζητηθεί στη στάση της Σ. Ένωσης απέναντι στην Τουρκία: παρά το γεγονός ότι η σοβιετική ψυχρότης απέναντί της είναι έκδηλη την εποχή αυτή, τα Δωδεκάνησα είναι ένα πολύ σοβαρό κεφάλαιο προς διαπραγματέυση, με αποτέλεσμα να αποφεύγεται κάθε πρόωγη δέσμευση προς την Ελλάδα.

Ο Αθ. Πολίτης θα εξακολουθήσει να παρακολουθεί το θέμα αυτό συναρ-

7. Α. Πολίτης, *Αποστολή στη Μόσχα - Απομνημονεύματα*, τόμος Α' σ. 216, 269-70.

8. 'Ο.π., σ. 298-99.

τώντας τη στάση της Σ. Ένωσης όσον αφορά τα Δωδεκάνησα από την εξέλιξη των σχέσεων της με την Τουρκία. Η πολιτική όμως της Σ. Ένωσης όσον αφορά την Ελλάδα προσδιορίζεται κυρίως από τη στάση που κρατά απέναντι στην ίδια την Ελληνική Κυβέρνηση σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στην κατεχόμενη Ελλάδα. Προσδιορίζεται επίσης, η πολιτική της Σ. Ένωσης και από τη στάση που κρατά όσον αφορά τα θέματα που απασχολούν την Κυβέρνηση Εξορίας την περίοδο αυτή. Τα κυριότερα από αυτά είναι η Μεσογειακή Επιτροπή και, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, η πολιτική που τηρούν η Βουλγαρία και η Τουρκία ιδιαίτερα όσο ο πόλεμος πλησιάζει στο τέλος του.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στη Μεσογειακή Επιτροπή, η οποία πρόκειται να ασχοληθεί με ζητήματα που πηγάζουν από τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας είναι ένα θέμα στο οποίο η Κυβέρνηση Εξορίας αποδίδει ιδιαίτερη σημασία. Το σχετικό ελληνικό αίτημα υποστηρίζεται ολόπλευρα από τη σοβιετική κυβέρνηση. Η διατήρηση διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Σ. Ένωσης και Βουλγαρίας στη διάρκεια του πολέμου αυξάνει τις ήδη υπάρχουσες ανησυχίες της Ελληνικής Κυβέρνησης σχετικά με τον κίνδυνο από μια ενδεχόμενη σλαβική επέκταση στα Βαλκάνια, ιδιαίτερα όταν διευρύνεται η βουλγαρική ζώνη κατοχής. Για το λόγο αυτό το ελληνικό αίτημα για επαναπροσδιορισμό των ελληνο-βουλγαρικών συνόρων ώστε να εξασφαλισθεί η ασφάλεια της Ελλάδας, δεν προωθείται ιδιαίτερα.

Αυτό που προέχει και προβάλλεται επίμονα είναι η αποχώρηση του βουλγαρικού στρατού κατοχής, ιδιαίτερα μετά την εμφάνιση του σοβιετικού στρατού στα Βαλκάνια και τις ραγδαίες εξελίξεις στη Βουλγαρία. Ο ίδιος ο Μολότωφ θα πληροφορήσει τον Αθ. Πολίτη ότι δόθηκε η διαταγή στους Βουλγάρους να εκκενώσουν τα ελληνικά και γιουγκοσλαβικά εδάφη, στη διάρκεια δεξίωσης που δίνει στις 11 Οκτωβρίου 1944 προς τιμήν των Eden και Churchill⁹. Οι Βρετανοί επίσημοι βρίσκονται στη Μόσχα για συνομιλίες που καταλήγουν μεταξύ άλλων και στη γνωστή συμφωνία των ποσοστών για την οποία ο Έλληνας πρεσβευτής δεν πληροφορείται τίποτα.

Η ραγδαία κάθοδος του Σοβιετικού στρατού στα Βαλκάνια προκαλεί την εμφανή και αυξανόμενη ανησυχία της Τουρκίας, επειδή συνοδεύεται και από αλλαγή στη σοβιετική πολιτική απέναντί της. Συγκεκριμένα, ενώ βασικός στόχος των συμμάχων είναι η έξοδος της Τουρκίας στον πόλεμο, από το καλοκαίρι του 1944 η Σ. Ένωση όχι μόνο δεν ενδιαφέρεται αλλά και προτιμά να μην εισέλθει η Τουρκία στο πόλεμο, γεγονός που θα έχει αντίκτυπο στη θέση της κατά τη συνδιάσκεψη της Ειρήνης.

9. 'Ο.π., τόμος Β' σ. 574-75.

Όπως είναι φυσικό η αλλαγή αυτή της σοβιετικής πολιτικής ευνοεί γενικότερα την Ελλάδα, όπως σημειώνει με ιδιαίτερη ικανοποίηση ο Αθ. Πολίτης¹⁰. Η εντύπωση που έχει γενικά επικρατήσει όσον αφορά τη στάση της Σ. Ένωσης απέναντι στην Ελληνική Κυβέρνηση και στο κίνημα της αντίστασης είναι μάλλον απόρροια της φορτισμένης πολιτικής αντιπαράθεσης που αρχίζει να εκδηλώνεται ήδη από τα χρόνια του πολέμου, παρά αποτέλεσμα νηφάλιας εξέτασης των γεγονότων της περιόδου.

Ουσιαστικά η σοβιετική κυβέρνηση δεν αναμειγνύεται επίσημα παρά ελάχιστες φορές στις ελληνικές υποθέσεις και μόνο μετά από αίτηση της ελληνικής κυβέρνησης. Αλλά και οι εικαζόμενες μυστικές παρεμβάσεις της είναι προς όφελος τελικά της βρετανικής πολιτικής παρά του αδελφού Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας. Αυτό προκύπτει σαφέστατα και από το κείμενο του Αθ. Πολίτη, ο οποίος παρά τη διαρκή ανησυχία του περί μεταστροφής της σοβιετικής πολιτικής, παραμένει ικανοποιημένος από την πολιτική της σοβιετικής κυβέρνησης.

Τυπική περίπτωση σοβιετικής παρέμβασης, η έκκληση από κοινού με τη Βρετανία και τις ΗΠΑ στα τέλη του 1943 προς τις αντιστασιακές οργανώσεις να σταματήσουν την εμφύλια σύγκρουση, η οποία πραγματοποιείται κατόπιν ρητού αιτήματος του έλληνα πρεσβευτή¹¹.

Η σοβιετική στάση απέναντι στην αντίσταση του ελληνικού λαού εκφράζεται, εκτός από τις συνήθεις θερμές φιλοφρονήσεις των επισήμων, με

10. Ό.π., Β' σ. 330, 341-8.

11. Η Σοβιετική Κυβέρνηση αναθεωρεί την αρχική αρνητική της στάση στο θέμα αυτό και γνωστοποιεί στον Αθ. Πολίτη στις αρχές Ιανουαρίου 1944 ότι θεωρεί σκόπιμο να υποστηρίξει την ίδρυση κοινού μετώπου ανταρτών κατά του κατακτητή. Επιπλέον ο ραδιοφωνικός σταθμός της Μόσχας απευθύνει στις 4 Ιανουαρίου 1944 έκκληση στους έλληνες αντάρτες να ενωθούν ενάντια στον κατακτητή. Η ενέργεια αυτή είναι πρωτοβουλία της Σοβιετικής Κυβέρνησης, όπως σημειώνει καταφανώς ικανοποιημένος ο Αθ. Πολίτης. Της έκκλησης αυτής έχει προηγηθεί, στα τέλη Δεκεμβρίου 1943, αναδημοσίευση στην «Πράβδα» άρθρου του αγγλικού «Tribune» στο οποίο σχολιάζεται δυσμενώς η μεροληπτική στάση του Eden υπέρ του Ζέρβα ο οποίος και αποκαλείται «χρεωκοπήσας τυχοδιώκτης». Είναι η πρώτη φορά, παρατηρεί ο Αθ. Πολίτης, κατά την οποία ο σοβιετικός τύπος έστω και αναδημοσιεύων άρθρον ξένης εφημερίδος, «ασχολείται με διαμάχας ανταρτών μας». Αυτή η προσεκτικά διατυπωμένη διαφωνία προς την αγγλική πολιτική, πιθανό να είναι αποτέλεσμα της έντονης σοβιετικής δυσaréσκειας εξ' αιτίας της άφιξης της βρετανικής αποστολής στη Ρουμανία για την οποία η Σ. Ένωση δεν ενημερώθηκε καθόλου. Α. Πολίτης Α' σ. 362, 358. Κατά κύριο λόγο όμως θα πρέπει να θεωρηθεί ως έμμεση έστω γνωστοποίηση των σοβιετικών αντιρρήσεων ως προς την εφαρμοζόμενη βρετανική πολιτική στην Ελλάδα, άσχετα αν η Μόσχα έχει συνειδητά επιλέξει να μην αναμειχθεί στο θέμα αυτό, γεγονός το οποίο την περίοδο αυτή σταδιακά καθίσταται εμφανές στα ενδιαφερόμενα μέρη, με εξαίρεση ίσως το ΚΚΕ.

συνεχή ενθουσιώδη αρθρογραφία στον Τύπο, ο οποίος λόγω της φύσης του καθεστώτος εκφράζει επίσημες απόψεις.

Παρά το γεγονός ότι δεν είναι ακόμα γνωστό τι γνωρίζει η σοβιετική κυβέρνηση την περίοδο αυτή για την ανάπτυξη του αντιστασιακού κινήματος, δεν είναι δυνατό να μη κατανοεί την πολιτική σημασία του, όπως φαίνεται ότι συμβαίνει με τον Αθ. Πολίτη, προφανώς λόγω ελλιπέστατης πληροφόρησής του από την εξόριστη κυβέρνηση. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν σαφείς ενδείξεις στα τέλη του 1943 ότι η Σ. Ένωση όχι μόνο επιθυμεί να τηρήσει αποστάσεις τουλάχιστον από την πολιτική αντιπαράθεση στην Ελλάδα αλλά προσανατολίζεται στο να θεωρήσει ότι η Ελλάδα ανήκει στην αγγλική σφαίρα επιρροής.

Ενδεικτική είναι η μακρά συνομιλία του προέδρου της Τσεχοσλοβακίας Benes με τον Αθ. Πολίτη το Δεκέμβριο 1943. Επιθυμία του Στάλιν είναι, τόνισε ο Benes, τα μικρά κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης να καταστούν εσωτερικώς όσο το δυνατόν ισχυρότερα. Απόκειται λοιπόν στους Κομμουνιστές να συνεννοηθούν με τα αστικά κόμματα. Αυτό θα γίνει μετά τον πόλεμο στην Τσεχοσλοβακία, όπου οι εκεί κομμουνιστές θα λάβουν μέρος στην κυβέρνηση Εθνικής Ενώσεως, μετά από τη σχετική σύσταση που τους έγινε από τη Σοβιετική Ένωση. Σε άλλη ευκαιρία ο Benes θα επανέλθει στο θέμα αυτό τονίζοντας στο διευθύνοντα την Ελληνική Πρεσβεία στην Τεχεράνη ότι η Τσεχοσλοβακία ανήκει στο σύστημα συλλογικής ασφάλειας της Σ. Ένωσης, γι' αυτό υπέγραψε συμφωνία με αυτήν, η οποία συμφωνία μπορεί να χρησιμεύσει ως υπόδειγμα και για τα λοιπά όμορα κράτη της Σ. Ένωσης. Η γεωγραφική όμως θέση της Ελλάδας είναι διαφορετική και γι' αυτό η Ελλάδα ανήκει στον αγγλικό συνδυασμό. Η εντύπωση του έλληνα διπλωμάτη από τη συνομιλία του με τον Benes είναι ότι: «οι εν Μόσχα μας χαρακτηρίζουν ως ανήκοντες αποκλειστικώς εις την σφαίραν της αγγλικής επιρροής»¹².

Όπως όλοι τώρα ξέρουμε, ενώ βέβαια δεν γνώριζαν τότε, και θα έλεγα ούτε τολμούσαν να πιστέψουν, η στάση της Σ. Ένωσης απέναντι στα γεγονότα του Δεκεμβρίου 1944 υπογραμμίζει ακριβώς αυτό. Ο σοβιετικός τύπος δημοσιεύει χωρίς σχόλια τα γεγονότα στην Ελλάδα και αποφεύγει δυσμενείς επικρίσεις για την κυβέρνηση Παπανδρέου, ενώ ταυτόχρονα, όπως σημειώνει ο Αθ. Πολίτης, εξακολουθεί να κατακρίνει δριμύτατα τη Βελγική και την Ελβετική κυβέρνηση ως φασιστική και γερμανόφιλη.

Το επιστέγασμα αυτής της σοβιετικής πολιτικής είναι ότι αμέσως μετά την άφιξη των Churchill και Eden στην Αθήνα το Δεκέμβριο 1944, ο αντεπίτροπος Βισίνσιν ζητά τη συγκατάθεση της ελληνικής κυβέρνησης για το διορισμό πρεσβευτή στην Αθήνα.

12. Α. Πολίτης Β' σ. 5.